

17. Бичкова, Н. І. Основи використання відеофонограми та фонограми для навчання іноземних мов. Ч. 1 [Текст] / Н. І. Бичкова. – К.: Віпол, 1999. – 107 с.

18. Бичкова, Н. І. Нові стратегії використання відеофонограми для навчання усного іншомовного спілкування [Текст] / Н. І. Бичкова // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2006. – Вип. 3. – С. 69–79.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Шовковий В. М.
Дата надходження рукопису 17.01.2017*

Лутковська Наталія Миколаївна, асистент, кафедра іноземних мов природничих факультетів, Інститут філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, бул. Тараса Шевченка, 14, м. Київ, Україна, 01601
E-mail: l.natalia.ska@gmail.com

УДК 378.14:001.8: 373.66

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.94254

СУТНІСНИЙ АНАЛІЗ РІВНІВ МЕТОДОЛОГУВАННЯ НАУКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

© Л. З. Ребуха

У статті актуалізовано важливість методології, яка є неодмінною складовою наукових пошуків науковця-дослідника, здатна визначати найважливіші думки теоретиків і практиків у процесі осягнення нових знань, чітко уможливорює та структурує складні теорії і концепції, розробляє способи та засоби задля вирішення наукових педагогічних проблем. Обґрунтовано важливість методологічного професіоналізму, котрий розкривається на різних рівнях методологування

Ключові слова: методологія, методологування, методологічна робота, рівні методологування, соціальна робота, професіоналізм

1. Вступ

Стрімкий і динамічний розвиток суспільних взаємовідносин в Україні, поглиблення соціальних змін та процесу соціокультурної динаміки, заміна усталених цінностей і моральних орієнтирів, використання принципів класичної або некласичної методології є причиною того, що науковці-теоретики сьогодні по різному розглядають діяльність працівників соціальної сфери. Саме методологія повинна сьогодні стати тим довершеним дороговказом, щоб чітко структурувати складні теорії, ідеї, закономірності, принципи, поняття, факти та ін., задля визначення найважливіших думок-ходів теоретиків і практиків у процесі осягнення нових знань. Методологія є основою для взаєморозуміння і взаємодії професійних соціальних працівників та дослідників-практиків.

2. Літературний огляд

Прикладна методологія, що слугувала для людей способом виконання будь-якої діяльності, існувала ще до появи науки як особливо надважливої, історико-перехідної форми організації упорядкованих знань і мислення. Методолог сучасності Г. П. Щедровицький обґрунтовує, що саме прикладна методологія виникла не сама по собі, а усередині методології, коли було створено онтологічну картину природи та здійснено відкриття Галілео Галілеєм [1]. Як зазначає В. Стьопін методологія стала спочатку неодмінною складовою наукових пошуків дослідника-науковця, а з часом й усіх інших форм людської діяльності [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що науковці сьогодні приділяють особливу

увагу професійній науковій діяльності і професійній роботі над мисленням. Саме таке поєднання передбачає критичне осмислення дійсності, досліджує недосяжні істини, нормує об'єктивно нові та фундаментальні наукові знання, оновляє теорії і концепції, розробляє способи та засоби задля вирішення наукових педагогічних проблем [2–6]. Так, науковець А. В. Фурман зазначає, що методологія є „наддосконалою формою мислення і діяльності, котра синтезує реальну мислєдіяльність з її орієнтацією на колективні форми роботи” [6]. Знаний вчений-методолог Г. П. Щедровицький, розширюючи контекст витлумачення методології, вказує на два способи побудови методології – суто науковий і методологічний. Для першого важливо дотримуватися норм наукового мислення, тоді як для другого актуальним є методологічне практикування з чітко регламентованою методологічною роботою [7]. Методологія як наука і мистецтво зосереджена у найбільш освоєних формах: методологічній роботі [1], мислєдіяльності [8] та професійному методологуванні [9]. Однак сьогодні науковцями недостатнього уваги приділено проблемі професійного методологування у сфері соціальної роботи.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – здійснити сутнісний аналіз рівнів методологування професійно-наукової соціальної роботи та окреслити важливість методологічного професіоналізму, котрий виявляється у різних рівнях методологування.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Здійснити аналіз останніх наукових досліджень, що відображають професійну роботу над мисленням.

2. Розкрити сутність методологування для науковця-теоретика з соціальної роботи

3. З позицій методолога охарактеризувати рівні методологування науково-професійної соціальної роботи.

4. Науково-професійна соціальна робота: аналіз рівнів методологування

Методологування, яке здійснюється у сфері фахової науково-дослідницької діяльності соціального працівника дозволяє зробити аналіз наявного і спроєкувати майбутній стан розвитку знання про той чи інший соціальний об'єкт. А вчений-методолог сповна здатний критеріально обґрунтувати це знання за допомогою системомиследяльнісної методології [1, 7], котра по новому описує сучасний світ людського буття у соціумі.

У такий спосіб професійна методологічна робота за словами методолога сучасності у А. В. Фурмана проникає «в усі сфери суспільно корисної практики, в буденні сегменти матеріального, інформаційного, технічного, соціального і духовного виробництва» [6] та бере до уваги всеможливі форми методологічної практики – від традиційних до інноваційних.

Нині наукові засади теорії соціальної роботи, що втілюються у практику професійної діяльності перебувають на етапі становлення. Вивчення цього феномена здійснюється за допомогою різновекторних досліджень методологічних і фундаментально-теоретичних аспектів його проблемного поля. Для науковця-теоретика з соціальної роботи методологування слугує:

– способом здійснення рефлексивної миследяльності щодо вивчення даного соціального об'єкта;

– процесом-діємством інтенсивного застосування складної системи підходів, парадигм, моделей та інструментів задля досягнення явищ соціальної дійсності;

– духовно-практичним освоєнням навколишнього соціального світу: від пізнання об'єкта до самопізнання та самотворення самого себе [6].

Важливо, як зазначає А. В. Фурман, у науково-дослідній роботі науковець повинен зважати на те, що завжди «реальному світу» повсякденної практики конкретної миследяльності повстає «світ ідеальних сутностей», який усвідомлюється ним через засоби пізнання і мисленнєве конструювання та проектування «невидимих» законів [6]. Тому для методолога-теоретика із соціальної роботи важливості набуває всезагальний науковий підхід із власними об'єктивними науковими складовими:

– присутність ідеального об'єкта; виокремлення соціальним працівником ідеального об'єкта з предмета наукового пізнання;

– логічне обґрунтування науковцем способу, методу дослідження та проведення експерименту на підтвердження правильності засобів щодо мисленнє-

вого конструювання неявищ, невидимих законів пізнання того чи іншого соціального об'єкта.

5. Результати досліджень та їх обговорення

Якщо методологія для професійної наукової соціальної роботи слугує повноцінним вченням про «структуру, логічну організацію, способи і засоби діяльності, а також про понятійно-категорійний апарат, включаючи форми і методи, досягнення тих чи інших завдань» [6] дослідження, то методологування є професійною діяльністю, яка здійснюється як індивідуально, так і колективно. Підтримуючи цю думку, Л. Т. Тюптя та І. Б. Іванова визначають теорію соціальної роботи як комплекс поглядів та ідей, що дають можливість вченим, у цілісному поєднанні узагальнених думок-наукововиводів, розтлумачувати і пояснювати факти, котрі послугують для відображення найважливіших зв'язків певної галузі дійсності [10]. Звідси у дослідженні розглядається теорія соціальної роботи як науково-методологічна основа для професійної діяльності соціальних працівників-методологів.

Слід зазначити, що А. В. Фурман, узагальнюючи системомиследяльнісну методологію Г. П. Щедровицького, здійснив рефлексію наукових доробків праць визнаного вченого та його школи. Йому вдалося виокремити різні рівні методологування, а також зробити критичний аналіз категорійного апарату відповідних літературних джерел з піднятої проблематики. Важливо зазначити, що науковець вперше побудував виражену шестирівневу модель методологування, яка є теоретико-методологічним дороговказом для професійної діяльності «специфічного, надскладного типу ковітально-мисленнєвого зреалізування людини в метасистемі суспільного виробництва» [6]. З методологічних позицій А. В. Фурманом обґрунтовано, що ідеалом, вершиною методологічної діяльності методолога, у тому числі вченого із соціальної сфери, є чисте мислення.

Накладаючи провідні ідеї, котрі закладені в моделі методологування [6] на метасистемну професійну діяльність соціальних працівників можна стверджувати, що практичне втілення методологічної роботи уможливлене на трьох взаємозалежних поясах. Ця надскладна робота починається з організації колективного миследяння групи, задіяної до самопізнання світу ідеальних сутностей соціального об'єкта, продовжується у спільних думках-комунікаціях, котрі прикріплюються до словесно-прописних текстів і закінчується чистим мисленням, котре розкривається невербально у різних схемах, невідомих до цього часу формулах, таблицях та ін.

Для отримання науковцями украї необхідного розуміння смислу речей, нових знань, а також для розв'язання невирішених проблем у професійній діяльності працівників соціальної сфери важливо вченим-методологам розпочинати методологічну роботу не з колективного обговорення виокремленого наперед об'єкта, який пізнається ними за допомогою окресленого предмета вивчення. На початковому етапі методологічна робота, що пов'язана із поглиб-

леним дослідженням соціального об'єкта, має бути індивідуальною задля урахування в подальшому думки кожного соціального працівника, задіяного до його вивчення. Відтак цінними є його мислення, поняття, які використовує при цьому мисленні, принципи яких дотримується та способи і засоби, що задіюються при такому глибинному методологічному аналізі.

Саме за допомогою методологічного аналізу як першого мікрорівня зароджується переміна предметного погляду на об'єкт аж до діяльності з цим об'єктом і постійним в часі мисленням про цей об'єкт [6]. Така підміна об'єкта у свідомості методолога з соціальної роботи може і не відбутися, однак коли це все ж таки відбудеться, то призводить у нього розгортання методологічної рефлексії (другий рівень – мезорівень). Рефлексивно-мисленнєве напруження дає змогу науковцю-методологу побачити зміст самостійно спрямованої специфічної діяльності у перспективі її важливості через усвідомлення неупереджених форм діяльності до пошуку адекватних засобів-новоутворень задля усвідомленого, функціонального розв'язання проблемної ситуації з соціальної роботи. Саме розгортання методологічної рефлексії дозволяє крім мислєдїї побачити і оцінити себе, як методолога, зі сторони та поставити собі запитання: що ти і як ти це зробив.

Рефлексивне продумування доповоджує професіонала науковця до методологічного розуміння соціального об'єкта. Лише тоді соціальний працівник як теоретик може критеріально відтворити, передбачити та продовжити думки своїх опонентів (третій рівень – екзорівень).

Ситуативно-активна участь у дискусіях між експертами з наміром стимулює в їх свідомості результати колективної діяльності в ідеалі, що спричинює у них не до кінця розуміння майбутнього соціального об'єкта. Відтак виникає пустота в повному усвідомленні щодо заданого об'єкта, яку не можна заповнити наявними знаннями, оскільки чітке бачення об'єкта виробити не вдається. Утворене нерозуміння робить свідомість соціального працівника як методолога проблемною, він починає розуміти чого саме він не розуміє і що потрібно досягнути, відтак нерозуміння призводить до виникнення більш глибокого конструктивно-зорієнтованого поля розуміння – методологічного мислення, яке здатне виробляти і сформулювати цілком нове бачення складного соціального об'єкта (четвертий рівень – макрорівень). На зазначеному рівні визначаються і з'ясовуються недостатні чи навіть відсутні для розв'язання проблемної ситуації засоби, які потрібно сконструювати експерту самому. Визначальну роль, за якого формується «чисте мислення», відіграє дискусійно-комунікативна співпраця методолога-соціального працівника із своїми колегами та іншими методологами-науковцями, які обізнані з соціальним об'єктом. Таким чином налагоджується відкритий системний зв'язок між професіоналами на семінарах, у диспутах, на круглих столах, на конференціях, під час яких утворюється новий важливий продукт методологічної роботи за

умов методологічної професійності експертів (п'ятий рівень – мегарівень). Цінність цього продукту, який впливає із мисленнєвого розуміння проблемного об'єкта полягає в тому, щоб дати «чистому мисленню» сировину, матеріал для втручання в організацію, конструювання і переробку все нових професійно-предметних соціальних сфер задля віднаходження мисленнєвих оціночних засобів, які в даний час у людському суспільстві відсутні. Так науковець-методолог з соціальної роботи, як зазначає А. В. Фурман, в професійному житті одночасно живе як в соціальному світі так і в світі ковітальної культури [6].

Вершинним рівнем професійного методологування у соціальній сфері внаслідок розвиткової професійно-наукової соціальної роботи є методологічна діяльність (шостий рівень – метарівень), яка «не підлягає сумніву і має бути прийнята як певний еталон сучасної методології наукових досліджень» [6]. Методологічна діяльність має складнішу структуру у порівнянні з методологічною роботою, оскільки є окультуреною формою життєактивності, котра проявляється у меті, змісті, засобах, вихідному об'єкті, способі самоздійснення соціальної роботи, здібностях теоретиків з соціальної роботи, їх знаннях, вмінні нормувати і здійснювати розвитковий перебіг подій і все це специфічним чином взаємопов'язувати з мотивами, ідеєю, ідеалом, цінностями існуючих соціальних систем.

Методологічна діяльність теоретика-методолога сприяє утворенню та формуванню навколо себе соціокультурного середовища, яке за допомогою власно створених норм, взірців та логіко-змістових схем організації мислення встановлює невідомі до цієї пори людям як соціумні, так і культурні закони. Так вищим досягненням методологічної діяльності у соціальній роботі є культура, яка сповна реалізовується у суспільному житті. Слід зазначити, що найважливішими базовими критеріями методологічної діяльності соціального працівника як методолога є професіоналізм, котрий здатний забезпечити розвиток урізноманітнених життєво-функціональних діяльнісних систем, в тому числі й проектування та конструювання нових соціальних систем.

6. Висновки

Здійснений аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що сьогодні методологія є надскладною формою досконалого мислення та ефективної діяльності. Вона синтезує мислєдіяльність, котра орієнтована на колективні форми роботи, на реальні проблеми соціальної сфери, а також на професійну роботу над мисленням. Для останньої важливо розробляти нові способи і засоби здолання соціальних проблем.

Практичне втілення методології віднаходимо у найбільш освоєній складній формі – професійному методологуванні. Для науковця-теоретика з соціальної роботи методологування слугує способом здійснення рефлексивної мислєдіяльності, процесом-дійством посиленого застосування складної системи підходів, парадигм, моделей та інструментів до неозначених

процесів соціальної дійсності, духовно-практичним освоєнням навколишнього соціального світу.

Здійснена методологічна розвідка проєктивно-мисленнєвих можливостей науковця-теоретика з соціальної роботи дала можливість лишень частково відстежити багаторівневість методологування у царині професійної діяльності соціального працівника.

Стало очевидним, що за допомогою методологування як метасистеми професійної діяльності є можливість отримати фундаментально нові знання про досліджуваний соціальний об'єкт, а здійснений нами сутнісний аналіз рівнів методологування дозволив покроково відтворити науково-професійну соціальну роботу.

Література

1. Щедровицкий, Г. П. Методологічна організація сфери психології [Текст] / Г. П. Щедровицкий // Психологія і суспільство. – 2000. – № 2. – С. 7–24.
2. Стьопін, В. Наукова раціональність у техногенній культурі: типи та історична еволюція. Т. 2 [Текст] / В. Стьопін; ред. А. В. Фурман // Система сучасних методологій. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – С. 5–10.
3. Рац, М. Место нормирования и его стратегия в процессах развития [Текст] / М. Рац // Кентавр. – 2005. – № 35. – С. 7–13.
4. Ребуха, Л. З. Особливості методологування під час проведення психологічної експертизи [Текст] / Л. Ребуха // Вітакультурний млин. – 2005. – С. 54–57.
5. Мельничук, І. М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук / І. М. Мельничук. – Тернопіль, 2011. – 584 с.
6. Фурман, А. В. Ідея і зміст професійного методологування [Текст]: монографія / А. В. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 378 с.
7. Щедровицкий, Г. П. Философия. Наука. Методология [Текст] / Г. П. Щедровицкий. – М.: Шк. культ. политики, 1997. – 656 с.
8. Зинченко, А. П. К программе работ по теме „Схемы и механизмы схематизации в мыследеятельности” [Текст] / А. П. Зинченко // Кентавр. – 1994. – № 1. – С. 3–8.
9. Фурман, А. Рівні та критерії методологування у професійному здійсненні науково-дослідної діяльності [Текст] / А. Фурман // Вітакультурний млин. – 2005. – С. 5–13.
10. Тюптя, Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика [Текст]: навч. пос. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 574 с.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Мельничук І. М.
Дата надходження рукопису 12.01.2017*

Ребуха Лілія Зіновіївна, кандидат психологічних наук, доцент, кафедра психології та соціальної роботи, Тернопільський національний економічний університет, вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, Україна, 46020
E-mail: Liliya_Rebukha@ukr.net